

KU LEUVEN

Gezelle voor iedereen: Verdieping – onderzoekscompetentie

Gino Bombeke, lerarenopleider aan de Educatieve Master Talen van de KU Leuven

Onderzoeksopdracht bij 'Het Schrijverke'

BIJLAGE

HEEFT 'HET SCHRIJVERKE' EEN ISLAMITISCHE OORSPRONG ?

Karel Platteau

Voorwoord

Frans Berkelmans onthutste tal van Gezelle-onderzoekers met bovenstaande vraag. Hij had immers in de roman *Foe* van de Zuid-Afrikaanse schrijver en Nobelprijswinnaar Coetzee het volgende gelezen: "The waterskater, that is an insect and dumb, traces the name of God on the surfaces of ponds, or so Arabians say"⁽¹⁾. In de Nederlandse vertaling van Peter Bergsma luidt de zin: "De schaatsenrijder, een insect dat niet kan spreken, trekt de naam van God over het oppervlak van meertjes, althans volgens de Arabieren"⁽²⁾. Berkelmans ging ervanuit dat iedereen met maar een beetje elementaire kennis van de Nederlandse letterkunde hierbij onmiddellijk denkt van het gedicht 'Het schrijverke' van Guido Gezelle (over het insect *Gyrinus natans*). Bovendien bleef Coetzee dit watertorretje verder aanwenden in zijn literair werk. In 1997 werd hij uitgenodigd aan de Princeton University om er een lezing te geven over 'the moral status of animals'. Zijn (fictionele) lezing werd in 1999 gepubliceerd onder de titel 'The Lives of Animals', en hij gaf die opnieuw uit als een onderdeel van zijn novelle *Elizabeth Costello* in 2003. Ook hier weer komt de 'waterskater' voor als het insect dat met zijn jachtige bewegingen op het wateroppervlak het mooiste woord van alle woorden schrijft: de naam van God⁽³⁾. Het is een diertje, dat Coetzee aanwendt om zijn personage Elizabeth Costello greep te laten krijgen op een abstractie. De collega-literator André Brink ondervroeg Coetzee naar dat schrijverke-thema en de eventuele link met Gezelle en hij kreeg van de Nobelprijswinnaar als antwoord dat dit beeld waar de bewegingen van het insect de naam van God op het water schrijven, toe te schrijven is aan Arabische bronnen: "My understanding is that [it] is a commonplace of Arabic lore that the waterskater writes the name of Allah. Whether it comes to Gezelle directly from the Arabis I don't know."⁽⁴⁾. Een literaire topos dus in de Arabische poëzie? Algemeen bekend? Hoewel... Toen Hafid Bouazza, de Marokkaans-Nederlandse schrijver, specialist Arabische poëzie⁽⁵⁾, op de bijeenkomst van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde over Gezelles bewuste gedicht een lezing hield op 6 juli 2011 in Beauvoorde, repte hij met geen woord over dit topos in de Arabische poëzie. Bovendien gaf hij precies kritiek op Gezelles neiging om dit diertje en zijn bewegingsspel in verband te zien met de Schepper! Nochtans 'leende' Gezelle hoogstwaarschijnlijk precies dit thema aan de poëzie die met de islam verbonden is (zie verder).

(...)

Inspiratiebron Sadi, via Bilderdijk

(...) Gezelle bezat een levendige belangstelling voor alles wat spreuken, gezegden en volkse wijsheden betrof, en daarom is het heel goed aanvaardbaar dat hij ook Bilderdijks bewerking van

Sadi's *Spreuken en voorbeelden getrokken uit zijne Rozengard* met belangstelling gelezen heeft ⁽¹¹⁾. Volgens Els Depuydt 'moet' Gezelle 'zeker fragmenten gelezen hebben' van deze vertaling ⁽¹²⁾. Sadi was een Perzische dichter ⁽¹³⁾. Bilderdijs vertaling van dit spreukenboek verscheen in 1828 en in de inleiding van zijn vertaling geeft Bilderdijk aan hoe hij met zorg alle verwijzingen naar Allah, koran of mohammedaan omgezet heeft in christelijke zin: "met een geringe verandering, als byvoorbeeld wanneer de schrijver van den Koran gewaagd, waar natuurlijker wijze de Mahomedaan voor den Christen plaats maken moest. Stipte vertaling is het dus overal niet, en mocht of kon het in alles niet zijn." ⁽¹⁴⁾.

Leest men die spreuken aandachtig, dan valt op hoe de Perzische dichter over de nederigheid van kleine planten en simpele dieren schrijft en hij hun verbondenheid met de Schepper, met Allah dus, graag aanhaalt. (...)

Een haast letterlijke reminiscentie naar

"...en kunt gij die lesse toch/ niet lezen, en zijt gij zoo bot ?/Wij schrijven, herschrijven en schrijven nog/ den heilige Name van God"

treffen we aan op p. 28-29. Maar Sadi haalt hier geen watertor aan, maar dieren uit zijn leefwereld (vogeltje, kameel), en de braamstruik. Die bezingen net als het briesje (fladderluchtjen) tussen 'boom en loof' de lof van de Allerhoogste. En dat groeit uit tot de lofzang van wolken, wind, zon, de vier elementen en het heelal, en de sterveling erkent dat niet, hij is 'ondadig':

"Wat zong dat vogeltjen my dezen morgen voor ?-"

"Wat zijt gy, dat uw hart geen deel neemt in ons choor ?

Zijt gy een steenklip wien geen zangzucht door kan dringen ?

De kemel huppelt blij by zijn berijders zingen:

Waar 't fladderluchtjen waait, ruischt tevens boom en loof;

't Heelal, en 't geen 't omvat, **zingt 's Hoogsten lof gestadig**

Met innig zelfgevoel; en gy -? gy blijft ondadig ?

Niet filomeel-alleen in els- of lindenblaân,

De minste braamstruik-zelf heft daar een toon voor aan.

(...)

Besluit

Verriest stelde het voor alsof Gezelle alleen geïnspireerd werd door klanken, of door zeldzame woorden als 'allenthenen' of door beelden uit de natuur ⁽²²⁾. De belezenheid en de inspiratiebronnen van Gezelle gaf hij niet aan. En zeker niet de Perzische of de Arabische bronnen.

Ook bij Gezelle stellen we het opzettelijk verzwijgen naar zo'n oosterse bron vast.

In de correspondentie met E. Van Oye was Gezelle heel enthousiast over de Araben en hun poëzie: "'k worde van langs te meer verliefd op kleen kerns van Poezie op de wijze van **de araben de rijkste dichters van heel de wereld**". (brief van 1862, *Jub.Brieven 1*, p. 110). Dit enthousiasme staat in contrast met zijn publicatie van zijn *Kleengedichtjes*. Aanvankelijk (1859) schreef hij voor dit werk een inleiding op de keerzijde van een schoolwerk van Edmond Deckmyn, met een duidelijke verwijzing van zijn gedichtjes naar de oosterse dichters en hun dichtkunst: "Zy dienen voor proeve van zekere kleen gedichten die by ander volken zeer in gebruik zyn **namelyk by de Araben** en hebben geen ander verdienste men schikke ze by die soort van dingen die men bewaert en geern ziet om hun kleenheid zelve. Daerenboven dat ze mogen in eenigerwyze den Heere tot lof den lezer tot nut strekken **gelyk de allerkleenste zaken in de groote scheppinge Gods** is de wensch." maar als puntje bij paaltje kwam in 1860 bij de definitieve druk, vermeldde hij deze passus niet meer. Hij schreef ze opdat ze zouden "helpen goedmaken dat dichten en bidden, na den rechten eisch, al dikwijls deur malkander loopt." En ook nog met de hoop dat ze "een goed gedacht in uw geheugen –

of een goed gebed uit uw herte streelen“. Daarmee was alles gezegd voor het katholieke lezerspubliek. Nog een ander voorbeeld: het fabelboek van Lokman leren we expliciet kennen door zijn correspondentie met Karel de Gheldere, niet bij de publicatie van hun wisselgedicht. Dat hoefde blijkbaar niet. De islamitische bron werd liever verzwegen voor de Vlaamse lezers. Idem voor de gedichten 'De Waterspiegel' (zie de uiteenzetting van Paul Thoen) en het bekende gedicht 't Schrijverke'. Door het samenbrengen van elementen uit Gezelles correspondentie, uit zijn boekenbezit, en de grondige studie van Gezellianen mogen we het vraagteken achter de titel van dit artikel definitief weglaten.

Maar de speurtocht is zeker nog niet ten einde. Dat beaamde ook de archeologe Irene A. Bierman. Zij haalde precies het waterskate-citaat uit 'Foe' aan in het slot van haar betoog over 'Writing Signs', de eerste schriftelijke aankondigingen in Cairo tijdens de Fatimid-dynastie, tiende en elfde eeuw (21). Het archeologische aspect en de studie van dergelijke zéér oude teksten liggen volkomen in de lijn van Gezelles interesses. Het citaat van mevrouw Bierman is dan ook goed toepasbaar : "I could add that this tracery is endless. I end with a line perhaps familiar to all who see writing signs everywhere: "The waterskater, that is an insect and dumb, traces the name of God on the surfaces of ponds, or so Arabians say;"

Bronnen

- (1) J.M. Coetzee, Foe, Penguin Books, 1986, pp.143-144
- (2) Peter Bergsma, J.M. Coetzee Foe, Agathon, 1987, p. 157
- (3) Stephen Mulhall, The Wounded Animal, J.M. Coetzee and the Difficulty of Reality in Literature and Philosophy, Princeton University Press, 2009, p. 240. Mulhall citeert uit het nummer van New York Review of Books van 2004 waar de eerste dertig bladzijden verschenen onder de titel As a Woman grows older. Daarin staat op p.12 dit beeld van de watertor. (Voor de Nederlandse Boekenweek in 2008 gaf Coetzee toestemming voor een eenmalige Nederlandstalige uitgave van Als een vrouw ouder wordt)
- (4) André Brink ????bron : pater Frans Berkelmans
- (5) Hafid Bouazza, Schoon in elk oog is wat het bemint. Arabische liefdesgedichten gekozen en vertaald door Hafid Bouazza. Amsterdam, 2005

- (11) Bilderdijks vertaling van Sadi (uit de bibliotheek van Snellaert. Dank aan Els Depuydt voor het onderzoekwerk):
<http://books.google.com/books?id=eitEAAAACAAJ&dq=bilderdijk%20lokman&hl=nl&pg=PP9#v=onepage&q&f=false> Muslih Eddin Sadi, Spreuken en voorbeelden getrokken uit zijne Roozengaard , Rotterdam, 1828
- (12) Els Depuydt, De Arabische wereld, in Catalogus "Reizen in den geest", Brugge, 1999, p. 149-155
- (13) Saadi, Mosjarref ad-dien ebn Mohsen ad-dien van Sjiraz (gestorven 1292).pp. 479-480 in Een karavaan uit Perzië. Klassieke Perzische poëzie. Ingeleid, uitgekozen, uit het Perzisch vertaald en geannoteerd door J.T.P. De Bruijn. Amsterdam-Leuven, 2002.: 'Dichter en schrijver die in de eerste plaats furor maakte in oost en west met 'De rozentuïn' (Golestaan). Hij schreef dit prozawerk in 1258, toen hij pas in zijn geboortestad Sjiraz was teruggekeerd van lange reizen door Perzië en de Arabische landen.'. Het valt ons op hoe Aleksandr Poesjkin in zijn Jevgeni Onegin (1825-1831) ook Saadi citeert in de slotverzen van zijn roman in verzen: "Hen, die de eerste strofen hoorden,/die 'k voor een kring van vrienden las,/ gedenk ik hier met Saadi's woorden:/ver weg of rustend onder 't gras." (uit Aleksandr Poeskin, Jevgeni Onegin, roman in verzen uit het Russisch vertaald door Michel Lambrecht. Antwerpen, 1995, p. 207
- (14) Bilderdijk, a.w. (zie noot 11), in de inleiding van Bilderdijk staat dit citaat op pagina drie

- (22) Irene A. Bierman, Writing Signs. The Fatimid public Text, University of California Press, 1998, p. 145